

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ

THE IMPROVEMENT OF THE CONCEPTUAL-CATEGORIAL APPARATUS OF THE UKRAINIAN STATE MAKING IN THE CONDITIONS OF DEMOCRATIC TRANSIT

Стаття присвячена аналізу базових дефініцій, що впливають на розвиток демократичного державотворення в нашій країні. Проаналізовано сутність дефініцій «демократизація», «демократичний транзит», «модернізація» та «трансформація». Визначено, що в сучасних умовах наша держава потребує докорінних перетворень і застосування новітніх підходів, що приведуть до реалізації прав і свобод людини та громадянина. Обґрунтовано, що саме трансформація має стати двигуном сьогоденних змін. За радянських часів поняття «демократизація» та «модернізація» розглядалися більш вузько та були великою мірою популістськими. Показано, що науковці в сучасному розумінні розглядають демократизацію як явище і процес, що характеризується розширенням прав і свобод громадян та їхніх об'єднань, активізацією участі народу в політичному житті та його впливу на прийняття державно-управлінських рішень, посиленням контролю з боку суспільства за діяльністю держави. Визначено, що процеси демократизації неодмінно пов'язані з модернізацією, що розглядається як процес переходу від стабільного «традиційного» до безперервно змінного, динамічного сучасного індустріального або постіндустріального суспільства. В літературі трансформацію визначають як взаємно стимулюючі зміни моделей соціальної дії, з одного боку, і функціонування соціальних інститутів, пов'язане з навмисним, цілеспрямованим впливом номінальних настанов (формальних норм, процедур або правил) – з іншого. Обґрунтовано, що демократичний транзит є одним із механізмів українського державотворення, що стане основою для забезпечення потреб громадян та ідеальною моделлю державного управління, що відповідатиме європейським і світовим стандартам та вимогам часу. Встановлено, що в Україні потрібна управлінська трансформація та трансформація економічної системи.

Ключові слова: демократизація, демократичний транзит, модернізація,

трансформація, державотворення, транзит.

The article is devoted to the analysis of basic definitions that influence the development of democratic state formation in our country. The essence of the definitions "democratization", "democratic transit", "modernization" and "transformation" is analyzed. Certainly, in our country nowadays it requires radical changes and implementation of modern approaches that will lead to realization of human and citizen's rights and freedoms. It is substantiated that transformation itself should be the engine of today's change. In Soviet times, the terms "democratization" and "modernization" were considered more narrowly and were largely populist. It is shown that scientists in the modern sense view democratization as a phenomenon and a process characterized by the expansion of the rights and freedoms of citizens and their associations, the activation of people's participation in political life and its influence on the decision-making of government and strengthening the control of society by activity of the state. It has been determined that the processes of democratization are inevitably linked to modernization, which is seen as a process of transition from a stable "traditional" to a continuously changing, dynamic modern industrial or post-industrial society. In the literature, transformation is defined as mutually stimulating changes in models of social action, on the one hand, and the functioning of social institutions, connected with the deliberate, purposeful influence of nominal guidelines (formal rules, procedures or rules), on the other. It is substantiated that democratic transit is one of the mechanisms of Ukrainian state-building, which will become the basis for meeting the needs of citizens and an ideal model of government that will meet European and world standards and time requirements. It is established that in Ukraine it is necessary to have a managerial and economic system transformation.

Key words: democratization, democratic transit, modernization, transformation, state formation, transit.

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2019-12-3>

Подп'ятнікова А.Я.

к. наук з держ. упр.,
провідний фахівець кафедри
правоохоронної діяльності
та кримінально-правових дисциплін
Університет митної справи та фінансів

Постановка проблеми в загальному вигляді. Функціонування держави має задовольняти потреби громадян у вільному пересуванні, якісному медичному обслуговуванні, робочому місці та гідній заробітній платі. Реформування всіх сфер діяльності держави має узгоджуватися зі світовою політикою та внутрішніми потребами країни, що зумовлює необхідність формування цілепогодженої державної політики, яка має бути орієнтованою на підвищення добробуту громадян. Реалізація вищезазначених завдань потребує

проведення модернізаційної та трансформаційної політики. Внесення будь-яких змін у державотворчий процес потребує з'ясування дефініцій «демократизація», «демократичний транзит», «модернізація» та «трансформація».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси демократизації здійснюються в складних умовах, що пов'язано з розвитком технологій та науки, а також висуває перед суспільством нові завдання, які мають бути враховані під час проведення реформ, та зумовлює потребу створення належного

науково-теоретичного підґрунтя. Процеси демократичного транзиту та демократизації досліджували В. Бакуменко, Т. Бельська, О. Безрук, В. Князев, А. Митко, М. Требін. Особливості здійснення модернізації вивчали К. Бужимська, В. Голубь, Н. Обушна. Можливі напрями трансформаційних перетворень аналізували О. Барановський, О. Журавльов, С. Колодій. Проте, незважаючи на велике число наукових праць, присвячених розвитку модернізації, трансформації, не досить розкрито державотворчі процеси за умов демократичного транзиту.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велике число наукових праць, залишається нерозробленим питання напрямів удосконалення державотворення за умов демократичного транзиту.

Мета статті – обґрунтувати, що демократичний транзит є одним із механізмів українського державотворення.

Виклад основного матеріалу. Сучасна українська держава являє собою країну з європейськими намірами та радянськими цінностями. Ця особливість визначає нетиповість України порівняно зі США, країнами ЄС. Загалом демократичні цінності та високий рівень життя в цивілізованих країнах досягли шляхом революцій і трансформацій протягом століть. Нашою загальнодержавною метою є досягнення демократичних цінностей, європейських стандартів життя.

Сучасний науково-технічний розвиток, глобалізація, інтеграція, інформатизація неодмінно обумовлюють потребу запровадження нових методів і способів управління державою з метою отримання бажаних показників розвитку та задоволення потреб суспільства. В. Бакуменко визначає місію держави як головну мету діяльності держави та відповідного процесу державного управління, яка, власне, і є причиною їх здійснення та взагалі існування. Місія держави охоплює як внутрішні, так і зовнішні завдання діяльності та управління держави і визначає подальшу конкретизацію цілей, стратегії та політики. Тому її формування має передувати етапу визначення цілей. Цілі, які безпосередньо визначені для виконання місії держави, слід розглядати як основні напрями її діяльності та управління. Серед таких цілей Української держави можна назвати: забезпечення незалежності та суверенітету; створення демократичної, правової держави, в якій панує закон; досягнення високого рівня соціального розвитку, за якого забезпечуватимуться соціальні умови життєдіяль-

ності громадян України на рівні передових країн світу [3, с. 439].

На нашу думку, основним завданням держави повинно стати створення сприятливих умов для реалізації особистості. Зокрема, у Конституції України зазначено, що Україна є демократичною державою. У 2018 році за індексом демократії Україна посідала 84 місце з можливих 167, у 2015 році – 88 місце з можливих 167, у 2014 році – 92 місце з можливих 167, у 2011 році – 79 місце з можливих 167, у 2007 році – 67 місце з можливих 167. Наша держава перебуває в перехідному стані від тоталітарного державного управління до демократичного. Ці процеси неодмінно пов'язані з процесами «демократизації» та «демократичного транзиту».

Демократизація – явище і процес, що характеризується розширенням прав і свобод громадян та їхніх об'єднань, активізацією участі народу в політичному житті та його впливу на прийняття державно-управлінських рішень, посиленням контролю з боку суспільства за діяльністю держави, ідеологічним і політичним плюралізмом [3, с. 136].

У сучасному розумінні науковці розглядають демократичний транзит як політичний процес, що відбувається в наявному правовому полі держави та супроводжується зломом інститутів політичного режиму, що відживає, встановленням і зміцненням широкої мережі демократичних інститутів громадянського суспільства й посиленням демократичних функцій державно-владних структур [5, с. 9]. Демократичний транзит – процес трансформації посттоталітарних суспільств, що має на меті заснування демократії. Він охоплює весь спектр суспільних відносин, а саме: політику, економіку, соціальну структуру, управління, культуру та духовну сферу. Термін «демократичний транзит» вимагає встановлення низки критеріїв, до яких можна віднести причини, тривалість, періодизацію, зовнішньополітичний аспект і результати [4, с. 80].

Радянські вчені розглядали демократизацію як процес утвердження принципів демократії в країні, послідовне встановлення та розвиток демократичного ладу [1, с. 142]. Отже, сучасне розуміння демократизації більш широке та враховує права та свободи людини і громадянина.

Тобто демократія є, по суті, процесом демократизації, що постійно рухається. Цей термін адекватно відбиває різноманітність зовнішніх і внутрішніх обставин, особливостей та поліваріативності підсумків процесу демократичного розвитку [4, с. 127].

Демократизація управління – процес реалізації прав і свобод громадян у системі управління суспільством. Демократизація управління є найвищим шаблоном регуляції суспільних відносин і здійснюється на основі таких принципів: конкуренції, багатопартійності, плюралізму, свободи вибору, прозорості прийняття рішень, громадського їх контролю [3, с. 137].

Сучасне поняття демократії включає такі громадянські права і свободи:

- свободу слова за наявності відповідальності за використання цього права;
- свободу віросповідання і відправлення віри, релігійних культів і обрядів;
- відділення релігії від держави і школи;
- свободу вибору мови спілкування;
- незалежність засобів масової інформації (включно з телебаченням);
- деполітизування і департизацію армії, поліції, органів державної безпеки, прокуратури і суду, рядового складу апарату органів державної влади і управління;
- громадянський, громадський і парламентський контроль за армією, поліцією, органами держбезпеки та іншими силовими структурами;
- право громадянина на вільне отримання і поширення повної, достовірної і правдивої інформації про діяльність органів влади й управління [3, с. 138].

Процеси демократизації неодмінно пов'язані з модернізацією, що розглядається як процес переходу від стабільного «традиційного» до безперервно змінного, динамічного сучасного індустріального або постіндустріального суспільства. Модернізація є збірним терміном, що стосується різноманітних соціальних, політичних, економічних, психологічних, культурних тощо процесів, що історично супроводжували індустріалізацію в розвинених сучасних країнах.

Цілями модернізації можуть бути підвищення рівня життя, задоволення нових потреб.

Реально модернізаційні процеси нині зазвичай розпочинаються «зверху» – з політичної модернізації. Потім вони створюють можливості і потребують модернізації психологічної, на якийсь час зберігаючи стабільними соціальні і культурні чинники для уникнення соціальної дезорганізації. Економічна ж модернізація йде окремо завдяки допомозі розвинених країн.

У такому трактуванні поняття «модернізація» стає одним із ключових для пояснення причин і механізмів переходу від тоталітарних і авторитарних політичних режимів до більш демократичних політичних систем, зміни типів

політичної культури, типів держав і збільшення відкритості суспільств [3, с. 451].

У радянському баченні модернізацією є оновлення, зміна щодо нових, сучасних вимог (наприклад, модернізація машини, модернізація технології та організація виробництва, модернізація суспільства) [1, с. 326].

У певних випадках процеси оновлення не призводять до очікуваних результатів, що актуалізує потребу в докорінних змінах.

Під трансформацією (лат. *transformatio* – перетворення, зміна) дослідники розуміють перетворення соціальних інститутів, соціальних структур, що часом супроводжуються їх докорінною зміною. В літературі трансформацію визначають як взаємно стимулюючі зміни моделей соціальної дії, з одного боку, і функціонування соціальних інститутів, пов'язане з навмисним [7, с. 313], цілеспрямованим впливом номінальних настанов (формальних норм, процедур або правил) – з іншого. У загальному розумінні трансформація – це зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей тощо. Отже, це поняття можна застосовувати (і застосовується), зокрема, для характеристики докорінних перетворень, що розпочалися у низці країн світу, в яких традиційні засади суспільного життя змінюються, суспільства переходять на засади демократичних процедур, ринкової економіки, визначають склад політичних інститутів, визнають верховенство права та поважання прав людини, свободи слова тощо. Такі процеси іноді відбуваються під значним впливом і тиском із боку західного світу, за його «загальноновизнаною» моделлю і супроводжуються постійною політичною, методологічною та експертною підтримкою тих сил у країні, що зацікавлені у здійсненні трансформації [3, с. 714].

Іноді трансформаційні процеси викликають кризу, стан, пов'язаний із переходом від однієї системи координації господарського життя суспільства до принципово іншої і який характеризується глибоким (іноді тривалим) спадом виробництва в усіх галузях економіки внаслідок розбалансування і руйнування наявних господарських взаємозв'язків і слабкості, недосконалості запроваджуваних нових координуючих механізмів [3, с. 713].

Науковці розрізняють управлінську трансформацію та трансформацію економічних систем.

С.О. Кравченко виділяє управлінську трансформацію, що розглядається як докорінне перетворення форми та змісту управлінської системи, досягнення нового якісного стану її організації та функціонування, передусім перехід до нових принципів управління.

Основним шляхом трансформацій системи державного управління виступають відповідні реформи, тому співвідношення між управлінськими реформами та управлінськими трансформаціями можна розглядати як співвідношення «шлях – мета». Під час здійснення планомірних управлінських трансформацій їх доцільно розглядати як компонент системних суспільних змін [3, с. 713].

Іншим видом трансформації, як вважають В. Бодров та Я. Жовнірчик, є трансформація економічних систем, що означає перехід від одного типу організації господарського життя суспільства до іншого, зміна (заміна) форм економічної системи відповідно до модернізації або радикального перетворення елементів, що її утворюють. У сучасній транзитології розрізняють два основних типи трансформації економічних систем. Внутрішньо-системна трансформація охоплює перетворення, які не виходять за межі певної економічної системи і спрямовані на модернізацію та вдосконалення наявних господарських відносин і форм, означає еволюційну адаптацію наявного господарського устрою до змінюваних умов економічного розвитку; фактично йдеться про зміни в економічній системі без її заміни. Міжсистемна трансформація охоплює перетворення, які призводять до становлення господарського устрою суспільства на якісно новій основі, що насамперед пов'язано із радикальною заміною конституюючих елементів наявної системи, а саме прав власності і координуючого механізму. Ринкова трансформація економіки проходить об'єктивно необхідні послідовні етапи перетворень центрально-керованого господарства посттоталітарних країн, на яких вирішуються взаємопов'язані завдання з лібералізації економіки, макроекономічної (фінансової) стабілізації, структурної перебудови, економічного зростання, інституційних змін [3, с. 713]. На нашу думку, в Україні потрібні управлінська трансформація та трансформація економічної системи.

Отже, трансформаційні перетворення мають стати поштовхом для змін, оскільки

сформована модель державотворення не відповідає вимогам часу та потребує докорінного оновлення.

Висновки. У статті проаналізовано сутність понять «демократичний транзит», «модернізація» та «трансформація». У сучасних умовах наша держава потребує докорінних перетворень і застосування сучасних підходів, що приведуть до реалізації прав і свобод людини та громадянина. Саме трансформація має стати двигуном сьогоденних змін. За радянських часів поняття «демократизація» та «модернізація» розглядалися більш вузько та були великою мірою популярними. Обґрунтовано, що демократичний транзит є одним із механізмів українського державотворення, що стане основою для забезпечення потреб громадян та ідеальною моделлю державного управління, яка відповідатиме європейським і світовим стандартам та вимогам часу. Перспективою подальших наукових досліджень є здійснення джерелознавчого аналізу дискурсного поля проблематики демократичного транзиту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абаренков В.П., Абова Т.Е, Аверкин А.Г. Краткий политический словарь / под ред. Л.А. Оникова, Н.В. Шишлина. 6-е изд., доп. Москва : Политиздат, 1989. 623 с.
2. Бельська Т.В. Демократичний транзит : специфічна риса сучасного суспільно-політичного процесу. *Актуальні проблеми державного управління*. 2008. № 2. С. 78–83.
3. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю.П. Сурмін, та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка. Київ, 2010. 820 с.
4. Митко А.М. Демократичний транзит як джерело інформаційної демократії. *Панорама політологічних студій. Вісник Рівненського державного гуманітарного університету*. 2012. Вип. 9. С. 123–129.
5. Лісничий В.В., Радченко О.В. Сучасні політичні інститути та процеси в умовах реформування політичної системи України : програма та методичні рекомендації для слухачів за спеціальністю «Державне управління». Харків, 2006. 22 с.